

de epigrafie latină în Italia și, de curînd, președintele Asociației Internaționale de Epigrafie Latină. Fasciculus al II-lea, apărut cu oarecare întîrziere dar în condiții ce compensează zăbava involuntară a editorului, cuprinde, pe lingă un cuvînt-înainte și indicii de care va fi vorba mai departe, cîteva categorii de inscripții de cea mai mare însemnătate: *leges sacrae; senatus consulta; edicta; sententia Minuciorum, lex Puteolana; magistratus et sacerdotes civitatum, pagorum, vicorum; collegia urbana, suburbana etc.; artifices, serui publici; tesserae nummulariae & hospitales; sortes; glandes; tituli picti uel graphio scripti, programmata Pompeiana; tabellae defixionum; instrumentum; uaria.*

Numărul textelor strînse laolaltă se ridică astfel la 1270, cărora li se adaugă într-un apendice special, alte 12 inscripții recent descoperite, dintre care cel puțin trei de o vechime notabilă: o dedicație pentru Castor și Pollux (*Castorei Podlouqueique|qurois*), atribuită de editor secolelor VI—V; o altă dedicație, în cinstea lui Aeneas în ipostază de *Iar*, din secolele IV—III; în sfîrșit, un miliariu sicilian cu numele consulului C (?) Aurelius Cotta, de la jumătatea sec. al III-lea î.e.n.

Pentru epigrafistii romîni, semnalez că importanta inscripție care ne-a păstrat o parte din textul tratatului încheiat în jurul anului 70 între Roma și Callatis (MNA L 1661) e publicată de Degrassi, cu un succint comentariu, sub no. 516. Stîngerit de rupturile pietrei la dreapta și la stînga, care nu permit o apreciere corectă a lungimii lacunelor, editorul, din prudență metodologică, nu reproduce întregirile lui Passerini, dar își însușește concluziile istorice ale regretatului învățat milanez, într-un studiu care a contribuit în bună măsură la înțelegerea corectă a documentului și care a primit mai tîrziu adeziunea lui De Sanctis (*Athenaeum*, XXIII, 1935, p. 57—72; cf. *Storia dei Romani* IV 2, 1, 1953, p. 299, n. 785).

Paginile 379—388 ale volumului cuprind îndreptări și precizări suplimentare cu privire la textele publicate în fasciculus I; pag. 391—545 sînt închinete indicilor și unei amănunțite table de concordanțe — în primul rînd cu diferitele volume din CIL, dar și cu ILS, AE și alte publicații epigrafice de seamă. Despre indici (nu mai puțin de 13, întocmiți cu ajutorul unui grup de elevi și colaboratori tineri ai editorului) e de spus doar că pot servi ca model nu doar prin număr și varietate, ci și prin precizia ireproșabilă. Pildă, între alții, indicii XII (*ratio nominum*) și XIII (*grammatica quaedam*) a căror utilitate va fi prețuită desigur nu numai de epigrafisti, dar și de lingviștii și filologii interesați de gramatica istorică a limbii latine.

În ansamblu, o culegere ce poate sta cu cinste alături de I-ul volum din CIL, îngrijit de Mommsen, de la a cărui publicare s-a împlinit de curînd un veac și al cărui centenar a fost sărbătorit cu fast de Academia de Științe din Berlin (cf. mai sus p. 362).

D. M. Pippidi

INSCRIPTIONES GRAECAE IN BULGARIA REPERTAE. Edidit Georgius Mihailov. Vol. III: *Inscriptiones inter Haemum et Rhodope repertae. Fasciculus prior: Territorium Philippopolis. Serdicae, in aedibus typographicis Academiae Litterarum Bulgaricae, MCMLXI, 305 p. + 259 planșe afară din text.*

Cu regularitatea cu care ne-au obișnuit volumele precedente și cu o rapiditate care-și găsește explicația într-o lungă perioadă de pregătire a lucrării în ansamblu, Georgi Mihailov face să apară un prim fasciculus din volumul III al importantei sale culegeri a inscripțiilor

grecești de pe întreg teritoriul R.P. Bulgaria. După dările de seamă închinare volumelor I—II în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 358—359 și IV, 1960, p. 598—600, ar fi desigur de prisos să repet ceea ce am scris altădată în legătură cu seriozitatea și cu acribia editorului, sau cu înaltul nivel științific al lucrării. Va fi de ajuns să arăt că, pe măsură ce munca de editare progresează, autoritatea și experiența autorului se adâncesc, iar opera câștigă în amploare și se apropie de ceea ce trebuie să fie un *Corpus* epigrafic din zilele noastre.

Cum s-a înțeles din titlu, fascicula aci semnalat cuprinde exclusiv inscripțiile din Philippopolis și împrejurimi: 674 numere în total, în cea mai mare parte publicate, dar de cite ori a fost posibil revăzute pe piatră și îmbogățite cu lecțiuni noi și un aparat critic sistematic. În ciuda împrejurării că orașul a fost întemeiat la începutul celei de-a doua jumătăți a sec. al IV-lea, documentele de epocă elenistică sînt puține: abia două decrete fragmentare, și acelea de origine indoielnică; marea majoritate datează din vremea stăpînirii romane, și mai precis din perioada dintre Traian și Gallienus. Din sec. I nu se cunoaște decît o dedicație amintind numele lui Vespasian, iar de pe la jumătatea sec. III înainte chiar inscripțiile neoficiale devin extrem de rare.

Se poate deci spune că inscripțiile strine acum laolaltă pentru întâia oară oglindesc viața orașului în perioada de maximă înflorire a Imperiului și de desfășurare a procesului de romanizare în Balcani. Tocmai din acest punct de vedere, parcurgerea volumului ne permite să înțelegem însă că rezultatele obținute au fost neînsemnate și că, judecate în ansamblu, mentalitatea și modul de viață al localnicilor nu par să se fi schimbat între epoca stăpînirii macedonene și aceea a Severilor, de cînd datează cele mai multe inscripții păstrate. Modul de administrare a orașului e al unei cetăți de tip grec, numele magistratilor — în măsura în care ne sînt cunoscute — sînt acele familiare din alte enunțate *πόλιεις*. Singurele deosebiri decurg din prevalența populației trace — cu urmarea că onomastica și chiar pantheonul philippopolitan se depărtează sensibil de ceea ce eram deprinși să citim în documentele epigrafice ale cetăților de pe coasta tracă. În această ordine de idei, surprinde raritatea dedicațiilor pentru zei ca Dionysos și Aphrodita, ori pentru divinitățile orientale Kybele, Sarapis, Mithras, într-o vreme cînd răspîndirea cultelor lor în Imperiu atinge o intensitate niciodată întrecută. În schimb, abia dacã trebuie s-o mai spun, Eroul trac apare în felurite ipostaze și cu variate denumiri, iar sanctuarul lui Aesclepios de la Batkun a dat la iveală numeroase dedicații și *ex voto*-uri închinare divinității tămăduitoare, interpretare greacă a unui zeu local.

Înainte de a încheia această prezentare de ansamblu a lucrării, cîteva observații de amănunt.

În comentariul la no. 879, unde se citează inscripția histriană defectuos publicată de I. Stoian în SCIV, V, 1954, p. 95, no. 10, s-ar fi cuvenit poate menționată ediția îmbunătățită a aceluiași text dată de mine tot acolo, p. 549—554.

În catalogul fragmentar no. 884, despre care G. M. socoate că ar fi început cu pomenirea unui guvernator necunoscut al Traciei din prima jumătate a sec. al III-lea, mi se pare că numele acestuia se cuvine restituit nu în primul rînd al textului, așa cum au făcut toți editorii, începînd cu Kalinka, ci în rîndurile 8—9, după mențiunea demnității sacerdotale ([σοδᾶλιν Ἄντ]ουενιανόν) și înainte de numele soției și al fiilor: ([καί...] γ]υναῖκα αὐτοῦ κατ. În acest caz, ultima literă păstrată din r. 8 — O — ar putea fi inițiala gentilicului pierdut, fie că ne-am gîndi la un personaj necunoscut, fie la unul din guvernatorii din prima jumătate a sec. al III-lea al cărui nume începea cu V (resp. Ο υ-) : M. Vlpus Senecio Saturninus, de pildă, legat al Traciei sub Severus Alexander (Stein, *Röm. Reichsbeamte der Provinz Thracia*, p. 69—71).

În inscripția onorifică no. 887 bis, în șirul demnităților orașenești exercitate de un necunoscut, după ἀγορ[ανομήσαντα] ar putea, cred, urma în r. 2—4; [ταμιεύ]σαντα καὶ ἄρξαντα τῆν πρώτῃν ἀρχήν.

În sfârșit, în legătură cu inscripția monumentală no. 878, amintind o refacere a zidurilor orașului sub Marcus Aurelius, într-o împrejurare ce nu-i poate fără legătură cu invazia costobocilor în Peninsula Balcanică și Grecia, la argumentele autorului în sprijinul unei datări în anul 172 sînt de adăugat acum considerațiile lui Emilian Popescu în marginea inscripțiilor din Tropaeum Traiani publicate în această revistă (mai sus, p. 185 și urm.)¹.

D. M. Pippidi

SEX. PROPERTII *Elegiarum liber secundus*. Edidit Petrus Johannes Enk, Leiden, A. W. Sijthoff, 1962, 2 volume, 136 și 482 p.

Alcătuitorul ediției și-a consacrat întreaga viață studierii *Elegiilor* lui Propertiu. Sînt mai bine de cincizeci de ani de cînd a publicat *Ad Propertii Carmina commentarius criticus* și, deși între timp a editat două piese de Plaut (*Mercator* și *Truculentus*) și *Cynegeticile* lui Grattius, cum și lucrări de istoria literaturii latine, totuși, după propria lui mărturisire, n-a încetat nici un moment de a avea ca principală preocupare cercetarea operei lui Propertiu. Astfel a reușit să publice în 1946 prima carte a poetului, însoțită de o bibliografie generală propertiană, iar acum, după 16 ani, cartea a doua, unde a adăugat continuarea bibliografiei generale, cuprinzînd lucrările tipărite între 1940 și 1960 (în total 23 de pagini, peste 250 de titluri, multe dintre ele fiind însoțite de referințe asupra recenziilor). La sfârșit, se atașează mai multe facsimile de manuscrise și o fotografie a unei stînci cu imaginea pretinsă a Niobei.

În primul tom al volumului al doilea găsim, pe lângă prefață, *Prolegomena*, conținînd note filologice asupra ediției, aprecieri asupra caracterului lui Propertiu, apoi toate pasajele din opera poetului care prezintă asemănări cu pasaje din poezii anteriori sau posteriori, cu observațiile editorului, în sfârșit, bibliografia și textul cărții a doua a *Elegiilor*, cu un aparat critic, pentru care P. J. Enk a colționat din nou toate manuscrisele folosite. Volumul al doilea cuprinde un amplu comentariu al textului, vers cu vers, și un indice alfabetic al cuvintelor și expresiilor comentate. Întreaga lucrare e redactată în latinește.

Disponem acum de un instrument de lucru care ne dispensează de a mai aduna date privitoare la cartea a doua a lui Propertiu și la activitatea poetului în general. Pentru fiecare vers în parte, avem gata strînse toate ipotezele și toate comentariile, însoțite de părerea editorului. Textul este prezentat la nivelul celor mai exigente ediții actuale.

Sîntem cu toții de acord să considerăm pe Propertiu ca pe un poet sincer, care exprimă sentimente reale, spre deosebire de Ovidiu și chiar de Tibullus, mai puțin convingători. Dar cred că se exagerează atunci cînd se face exegeză pe fiecare frază a autorului, pentru a se trage din opera lui informații concrete asupra întîmplărilor din viața lui. Este vorba totuși

¹ În timp ce se tipărește această dare de seamă, iau cunoștință de ingenioasa conjectură a lui Günter Dunst (*Kuhn's Ztschr. f. vergl. Sprachforschung*, LXXVIII, 1963, p. 147—153), care, în r. 19 al inscripției no. 1517, în cuvîntul mutilat APX1. AAAAΠOΣ, propune să se recunoască ἀρχιγάλλαρος (Mai-marele unui grup de γάλλαροι: Hesych. gl. 105, I p. 361 Latte), termen nou în ierarhia dionysiacă și avînd înțelesul de „dansatori în serviciul zeului” (*op. cit.*, p. 152, n. 1). Același cuvînt trebuie acum restituit și în inscripția dionysiacă din Apollonia Pontică CIG, II, 2052 = IGB, I, 401.